

חיים וולפסון

מוקדש לסבא יהודה

וסבא יצחק היקרים

ולבן בקש לעקור את הכל - עיון ביחסי יעקב ולבן

צא ולמד, מה בקש לבן הארמי
לעשות לישראל, שפרעה לא גזר
אלא על הזכרים, ולבן בקש
לעקור את הכל.

(הגדה של פסח)

כשאנו מעיינים בפרשת "ויצא" בהסתכלות ראשונית, לא ברור על מה ולמה השוו חז"ל את לבן לפרעה. ולא עוד, אלא שלבן יוצא "כשידו על העליונה" - הוא גרוע מפרעה!

התורה עצמה גם היא קשה לנו, שכן המדרש סומך דבריו על הפס' "ארמי אבד אבי" (דברים כו, ה), ומניין לה לתורה שרצה לבן לאבד את יעקב. אדרבה, מפשט הפסוקים עולה, שאהבת לבן לקרוב משפחתו גדולה ורבה. מיד כשמעו את שמע יעקב בן אחותו, הוא רץ לקראתו, "ויחבק לו, וינשק לו, ויביאהו אל ביתו" (בראשית כט, יג), ומארחו חודש שלם. נוסף על כך - הוא מציע לו עבודה: "הכי אחי אתה ועבדתני חנם?" (שם, טו), ובכך מסייע למצבו הפיננסי. זה עשרים שנה שלבן נותן מגורים ליעקב, ואף נותן לו את שתי בנותיו לנשים.

ליעקב, לכאורה, אין מקום לתלונות. טענת לבן: "הבנות בנתי, והבנים בני, והצאן צאני, וכל אשר אתה רואה לי הוא" (בראשית לא, מג) - נראית מוצדקת לגמרי. אף אם נשקול היטב את תלונת יעקב על לבן, אשר החליף את משכורתו עשרת מונים, נראה שהיא - אם לא חסרת צידוק - מגוחכת לחלוטין; לבן מציע ליעקב שכר ("נקבה שכרך עלי ואתנה" [ל, כח]), והלה, במקום להודות על המתנה שניתנה לו, מתלונן על שינוי התנאים!

מעשי יעקב כשלעצמם נראים תמוהים. בתור בחיר האבות, אחד מראשי האומה, עליו להוות דוגמה אישית לקוראי התנ"ך. אך לפנינו מתגלה דמות של אדם, המוכן לבזבז עשרים שנה מחייו (!) כדי לצבור הון ורכוש. גם אם מטרתו העיקרית היתה לשאת את רחל, הרי שלאחר החלפת הנשים הוא נשאר שבע שנים נוספות בשכיל רחל. מדוע לא קם וברח עם רחל? הרי בסופו של דבר הוא אכן בורח!

אפילו אם ניחא לנו בזה - הרי שיעקב עצמו מכריז בפה מלא, כי את שש השנים האחרונות בבית לבן הוא עשה אך ורק כדי לרכוש צאן -

"ושש שנים בצאנך". כשנביא בחשבון שחלק מהשנים הוקדשו בפירושו לעשיית הון עצמי ליעקב, הרי שהדבר גובל בתאורת בצע! האם סיבה זו מצדיקה את השארותו של יעקב בניכר משך זמן כה רב? לפי כל האמור לעיל, לא ברור מדוע קם יעקב וברח מלבן. וכי לא יכול היה להפרד ממנו, כפי שלבן עצמו טוען - "ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי" (בראשית לא, כח)?

"עם לבן גרתי"

כדי לנסות ולפענח את הפרשיה המוזרה, נעיין בדברי לבן ליעקב אחרי שרדף אחריו והשיגו בהר הגלעד:

למה נחבאת לברח ותגנב אתי, ולא הגדת לי... ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי, עתה הסכלת עשו. (לא, כז-כח).

שורש המילה "הסכלת" הוא ס.כ.ל - בריחת יעקב מצטיירת בעיני לבן כסכלות, מעשה-טעות: "כסיל שכמוך, כיצד עלה בדעתך לברוח? הלא ידעת כי 'יש לאל ידי לעשות עמכם רע'!"

נראה, שיעקב הבין, כפי שראה לבן, שכריחה מחרן ללא ידיעת לבן איננה הגיונית. מעשה שכזה, מצידו של יעקב, נראה כלא-נבון ובלתי אפשרי. יעקב לא יכול היה לברוח מלבן. ידיו - או יותר נכון - רגליו - היו אסורות. כל תנועה מחוץ לבית לבן היתה זקוקה לאישור מיוחד מלבן. אין מנוס מלהעלות את האסוציאציה הקרובה ביותר: אדם שתלוי לגמרי ברצונם של אחרים, ולא מסוגל לבצע מהלך אחד לפי רצונו הוא, מוגדר כעבד. יעקב היה משועבד ללבן במשך עשרים שנות עבודתו, ולא העלה על הדעת כל נסיון בריחה. לולא הציווי האלקי: "קום, צא מן הארץ הזאת, ושוב אל ארץ מולדתך" (שם, יג) - ספק אם היה בורח מעצמו. אדון שעבדו בורח - יש לאל ידו לעשות עמו רע, ויעקב יודע, כמובן, שללבן הכח הזה, שכן הוא עצמו שועבד מכח זה עשרים שנה. רק בדרך זו נוכל להסביר את שהותו הממושכת בחוץ-לארץ, זמן כה רב.

דברי יעקב על תנאי עבודתו מביעים גם הם את המצב הזה של עבדות, "הייתי ביום אכלני חרב, וקרח בלילה, ותדד שנת מעיני" (שם, מא) - הם תנאי עבדות. התנאים החמורים של חיוב כספי על כל טריפה - "אף-על-פי שנטרפה באונס, שמין הדין הייתי פטור" (חזקוני) - לא יכולים להתפרש כתנאי עבודה רגילים, ואף לא כעבודת עבד רגיל. יעקב התחייב על כל שה - "גנבתי (=גניבת) יום וגנבתי לילה", למרות שכל רועה פטור על גניבת הלילה.

"ועבדתני חנם"

וכך הוא סדר הדברים:

יעקב מגיע ללבן. לאחר שהות של חדש ימים, אומר לבן ליעקב: "הכי אחי אתה ועבדתני חנם? הגידה לי מה משכרתך" (כט, ט). לבן לא מבקש לשלם ליעקב עבור עבודתו אצלו במשך החודש האחרון, כפי שמקובל לחשוב; לבן מציע ליעקב משכורת על עבודה מחודשת, ובמילים אחרות: לבן מציע ליעקב חוזה-עבודה. ניתן לשער, ששניהם ישבו יחד והדיינו על תנאי-העבודה, משך זמנה ושכרה, במשך שעות ארוכות, כפי שמקובל כמצבים כאלו, כאשר לבסוף השכר הוא: "אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה" (שם, יח).

אך כאן מתגלה פרצופו האמיתי של לבן, בהחליפו את רחל בלאה. היינו מצפים מיעקב, שלאחר רמאות כזו, הנוגעת לחייו האינטימיים ביותר, יזעק זעקה גדולה ומרה על לבן וימחה נחרצות. אך כאן יעקב כבר לאחר שבע שנים של עבודתו. הוא כבר סיגל לעצמו נטיות של עבד, ונשאר לעבוד ברחל שבע שנים נוספות.

במשך ארבע-עשרה השנים של העבודה המפרכת, רוכש לבן לעצמו מעמד של אדון נוקשה, משעבד, וכך הוא משאיר את יעקב לעבוד שנים נוספות בצאן. כך נוכל לפרש את הדו-שיח שמתנהל ביניהם לאחר שנשלמו שנות-עבודתו של יעקב, והוא מבקש מלבן שחורר. נציב את דברי לבן מול דברי יעקב (שם ל, כה-לד):

(1) ויאמר ליעקב ללבן: שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי. תנה את נשי ואת ילדי, אשר עבדתי אתך בהן, ואלכה, כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך.

(2) ויאמר אליו לבן: אם נא מצאתי חן בעיניך, נחשתי, ויברכני ה' בגללך.

(3) ויאמר: נקבה שכרך עלי ואתנה.

(4) ויאמר אליו: אתה ידעת את אשר עבדתיך, ואת אשר היה מקנך אתי, כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרכ, ויברך ה' אתך

לרגלי, ועתה מתי אעשה גם
אנכי לביתי?

(5) ויאמר: מה אתן לך?

ויאמר יעקב: לא תתן לי
מאומה. אם תעשה לי הדבר הזה
- אשובה, ארעה צאנך, אשמר.
אעבר בכל צאנך היום, הסר משם
כל שה נקד וטלוא... והיה
שכרי...

(7) ויאמר לבן: הן, לו יהי כדברך.

דו-שיח זה, נראה כדו-שיח של חרשים. לבן טוען טענות - אך יעקב מתעלם, ומשיב שלא ממין השאלה: יעקב מזכיר ללבן (1) את עבודתו המבורכת בבית-לבן. לבן, מצידו, מודה בכך (2), ומציע ליעקב שכר על-כך (3). אבל יעקב, כמו מתעלם מהדברים האחרונים, מסרב להצעת-השכר, ומבקש שוב את רשותו של לבן לעזוב (תוך שהוא שב ומזכיר את עבודתו במקנה לבן), ולעשות לביתו (4). אך לבן (5) שב ומציע ליעקב שכר. יעקב חוזר על עמדתו, כי אינו מעוניין בשכר (6), אך באותה נשימה סותר את דבריו, ומבקש מלבן שיעשה לו את הדבר הזה, כאילו לא התעקש עד עתה על רצונו לעזוב חינם אין-כסף, ומבקש מלבן, ביזמתו, לשוב ולרעות את צאנו, ומנסח תנאי-שכר חדשים.

הפרשיה עצמה מעוררת תמיהה על יעקב, שמעז לומר ללבן בסוף הפרשה: "לולא א-לקי אבי... היה לי כי עתה ריקם שילחחני". וזאת למרות הפצרותיו הרבות של לבן ביעקב, שבלכתו לא ילך ריקם, אלא יקבל את המשכורת שמגיעה לו על עבודתו הרבה בצאנו!
אך ע"פ הנאמר לעיל נוכל להבין את הדברים:
לאחר יותר מארבע עשרה שנים של עבודת פרך, מעז יעקב העבד לבקש את רשות לבן לחזור לארצו (1), אך לבן המשעבד עונה (2): אינני מסכים! לא תקבל אישור עזיבה! עכשיו שכרכת ה' הופיעה לרגליך, לא אתן לך לעזוב את ביתי. אני מצוה אותך לחתום כעת על הסכם עבודה נוסף! (3). משמעות המילים "נקבה שכרך עלי ואתנה" אינה "לך, ואמור לי מהו שכרך", אלא: "אתה לא הולך, אמור לי מהו שכרך בחוזה העבודה הבא בינינו". אך יעקב שב ומפציר בלבן, ועתה בהרחבה רבה (4): "אתה הרי יודע שבכל כוחי עבדתיך, השקעתי את מיטב מאמצי ע"מ

להרבות את צאנך, ברכת ה' עמדה לי ויפרוץ מקנך לרוב". יעקב מתחנן - "אנא שחרר אותי! 'מתי אעשה גם אנכי לביתי'?", לבן חוזר בתוקף על אי מתן אישור היציאה ליעקב, אך מרכז את עמדתו מעט ומציע הצעה חדשה: "מה אתן לך?", כבר אין זה שחר כדבריו הקודמים. לבן מציע ליעקב תשלום עוד לפני חתימת החוזה, מעין מקדמה, אך עליו לשוב לרעות את צאנו בתנאי עבודה מחודשים.

יעקב מסרב אף להצעה זו, "לא תתן לי מאומה", אך עכשיו הוא משנה את כל המצב לטובתו, כשצץ במוחו רעיון המקלות. הוא מנסח הסכם עבודה שונה מהקיים, בעל תנאים חדשים. הוא יעבוד את לבן - "אשובה, ארעה צאנך, אשמור" - בתנאי ש"תעשה לי את הדבר הזה: אעבור בכל צאנך היום...". לבן, שתנאי זה נראה לו מגוחך לחלוטין, לא מעלה בדעתו שעבדו יצליח לעשות רכוש רב ע"י הצעה כזו מסכים מיד - "הן, לו יהי כדברך" (7).

כעת מובנים גם דברי יעקב "כי עתה ריקם שלחתיני" - אם המשמעות היא עוד חוזה עבדות, הרי שהמשמעות היא גם החלפת המשכורת עשרת מונים פעם נוספת, אילו היה לבן חוזה את הצלחתו של יעקב בחוזה החדש (עתודים, נקודים וכו'), וודאי שהיה משלחו ריקם!

מפדן-ארם למצרים

את פרשות "ויצא" ו"וישלח", ניתן לתאר בקווים כלליים: יעקב יורד לחרן. משתעבד שם תקופה ארוכה. למרות שהגיע לשם בערום ובחוסר כל, הוא בורח משם עם רכוש רב, שעשה מהונו של לבן. חוצה את היבוק. בדרכו אל ארץ ישראל הוא נפגש עם עשו אחיו שמתכנן להכותו "אם על בנים", ולאחר שנצל, נכנס יעקב לארץ.

מסלול מקביל, באופן מדויק להפליא, מוכר לנו היטב מפרשיה דומה: יציאת מצרים. גם שם יורדים יעקב ובניו לארץ נכריה, משתעבדים שם ויוצאים לאחר תקופה ארוכה עם "כלי כסף וכלי זהב ושמלות", שעשו מהונם של מצרים¹. בני ישראל חוצים את ים סוף, ומיד נפגשים גם הם בעמלק, הלא הוא בן בנו של עשו, ולכסוף נכנסים גם הם לארץ. השוואה זו נראית מדויקת לחלוטין בכל פרטיה:

א. זמן השיעבוד - יעקב אכינו משועבד עשרים שנה בכית לבן. שנים

1. "ויצל א-לקים את מקנה אביכם ויתן לי" (לא, ט) מסביר האב"ע - "כמו וינצלו בני ישראל את

אלו מזכירות לנו את מאתים ועשר שנות השיעבוד של ישראל במצרים. ב. הבריחה והמרדף - בפרשתנו מתואר כי לבן שם "דרך שלושת ימים" (ל, לו) בינו ובין יעקב. עובדה זו עזרה ליעקב להרויח זמן בכריחתו מלבן. ואכן, לאחר שהוגד ללבן "ביום השלישי, כי ברח יעקב", הוא רודף אחריו "דרך שבעת ימים", ומפרש רש"י - "כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן - הלך יעקב לדרכו. נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים, ובשביעי השיגו לבן, למדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד" (רש"י לא, כג).

חישוב דומה לזה, מובא במכילתא (מסכתא דויהי פ"א):

"ויגד למלך מצרים כי ברח העם...". - אלא מתוך שהכו את האקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה.

וברש"י שם (שמות יד, ה) -

אקטורין (= פקידים) שלח עמהם... וכיון שהגיעו לשלושת ימים שקבעו לילך ולשוב, וראו שאינם חוזרים למצרים (מקביל לדרך שלושת ימים בין יעקב ללבן) באו והגידו לפרעה (= "ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב"). ביום הרביעי; בחמישי ובשישי רדפו אחריהם, וליל שביעי ירדו לים.

גם המפגש בין ישראל למצרים ארע ביום השביעי לכריחה, כמו המפגש בין לבן ליעקב².

ג. קריעת הים - יעקב ומשפחתו חוצים את הנהר יבוק "בלילה הוא". מאבקו עם המלאך גרם לו להתעכב שם במשך כל הלילה, כך שרק ב"עלות השחר" עובר יעקב עצמו את הנהר ובכך משלים את החציה. ובמקביל במצרים - "ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה... וישב הים לפנות בקר לאיתנו...". (שמות יד). ד. חצית הירדן - לאחר מעבר היבוק והפגישה עם עשו, על יעקב לחצות את הירדן. סביר להניח שיעקב עובר את הירדן סמוך ליבוק, בסביבות "אדם העיר אשר מצד צרתן"³, המקום בו "קמו נד אחד", מימי הירדן, בזמן מעבר יהושע והעם בכניסתם לארץ⁴.

2. השוואה נוספת ניתן לערוך בין לשונות השחרור. אצל יעקב נאמר "שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי" (ל, כה), ואצל עם ישראל מופיע לשון שלוח פעמים רבות "שלח את עמי ויעברוני".

3. ועיין אטלס "דעת מקרא" עמ' "88-89 מקומות מגורי יעקב".

4. מן הראוי להדגיש שיהושע והעם חצו מול יריחו, אך המים נעמדו האדם

ה. "כי נפלה אימתם" - לאחר מלחמת בני יעקב בעיר שכם מספרת התורה כי - "ויהי חתת א-לקים על הערים אשר סביבותיהם, ולא רדפו אחרי בני יעקב" (לד,ה). דברים אלו אומרת רחב למרגלים, ומודיעה להם - "וכי נפלה אימתכם עלינו, וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף... ונשמע וימס לבבנו" (יהושע כ,ט-יא) (לשון דומה מופיעה גם בשירת הים בתאור הפחד שאחז את מלכי העמים)⁵.

וכאילו כדי לסגור את המעגל הזה, טורחת התורה להדגיש לנו פסוק לאחר מכן: "ויבא יעקב לרזה, הוא וכל העם אשר עמו" (לה,ו). הפעם הראשונה שקוראת התורה ליעקב עם, היא, כאשר הוא חוזר לבית אל. נסגר המעגל, ישראל חוזר עם עם ישראל לארצו.

בקש לעקור את הכל

נראה, כי את ההשוואה שערכנו לעיל ערכו אף חז"ל, כאשר השוו את לבן לפרעה, במאמר מתוך ההגדה, שבו פתחנו. ההגדה עצמה מסבירה את רצון פרעה לעקור:

"וירעו אותנו המצרים" כמה שנאמר: "הבה נתחכמה לו פן ירבה".
 "ויענונו" כמה שנאמר: "וישימו עליו שרי מיסים למען ענותו כסיבלותם".

וכמו שמודגש בתורה עצמה: "הבה נתחכמה לו פן ירבה... ויבן ערי מסכנות לפרעה" (שמות א,י-יא). מכאן אנו למדים על מטרת השעבוד - פרעה מטיל עבודה קשה בחומר ובלבנים על בני ישראל, וזאת מפני חשש אחד: "פן ירבה". פרעה יודע, שעבודת הפרך תקטין באופן משמעותי את שעור הילודה בעם ישראל. שעבוד מונע פריה ורבייה.

לבן, כמו פרעה, גם לו ידוע החוק הזה, ולכן הוא משעבד את יעקב. ברצונו למנוע מיעקב לפרות ולרבות.

אך כאן ההבדל בין פרעה ללבן. לבן בקש לעקור ולאבד את הכל, לבן רוצה לעקור את עם ישראל מהשרש שלו, מאבי האומה, ולמנוע ממנו את

---

5. להשוואות אלו ניתן להוסיף את העובדה, שיוסף, ראש היוורדים למצרים, ירד לשם מפני אהיו כשם שיעקב ברח מעשו אהיו. דמיון נוסף נמצא בבניית הסוכות: "ויעקב נטע סככה... (לג,יז). כמצב המקביל ביציאת-מצרים אנו מוצאים: "ויחננו בסכח" (דברים לג,ה). אמנם, בניית סוכה זו על-ידי יעקב אינה מסתדרת עם הסדר הכרונולוגי של הארועים

ולבן בקש לעקור את הכל - עיון ביחסי יעקב ולבן

תחילת הקמת העם. לכן מחליף לבן את הנשים.⁶ יעקב חפץ ברחל להקמת משפחה, ומשהחלפת הנשים לא מצליחה, מעביד לבן את יעקב בפרך כדי למנוע פריה ורבייה, וממילא לא יהיה קיום למשפחת יעקב.⁷ פרעה אמנם גוזר בפעל על הזכרים, אך מטרתו להפחית את מספר הזכרים מעם שכבר קיים, אך לבן לא מעוניין בהפחתת מספר הבנים במשפחת יעקב, אלא מבקש למחות את זכר יעקב, כבחינת האומרים: "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד".⁸

הבנים

פעם אחר פעם, טופחת המציאות על פניו של לבן. לבן, שביקש לעקור הכל - נמצא נוטע. את הנשים הוא נותן, ואף הילדים גדלים אצלו בבית. "הבנות בנתי, והבנים בני", מעיד הוא בעצמו. ליעקב נולדים בבית-לבן אחד-עשר ילדים, שכל אחד מהם מהווה מכה ניצחת לתכנית העקירה שתכנן לבן. על-פי ההשוואה שראינו לעיל, ניתן לומר, כי עשרת הבנים הראשונים, שנולדים ליעקב, מקבילים לעשרת המכות שקיבלו מצרים מישראל.

אך מה על יוסף, הבן האחד-עשר?

על-כך עונה המדרש, שדורש את הסמיכות - "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, ויאמר יעקב ללבן: שלחני" - "כיוון שנולד שטנו של עשו..."

6. יתכן שכך נוכל להסביר את העובדה שרחל רועה את צאנו של לבן, ולא לאה. לבן, שהיה מנחש, ("ניחשתי ויברכני ה' בגללך") ידע, שיעקב חפץ ברחל לאשה, ולכן שעבד אותה, ושלה אותה לרעות צאן. זאת, על-מנת שיעקב לא יתפוצ בה. ואולי עקרוחה של רחל נבעה משעבוד זה? ואכמ"ל

7. כעת נוכל להכין את דברי חז"ל על הפסוק: "הבה את אשתי ואבואה אליה" (כט, כא) - אפילו אדם פרוץ אינו אומר כדבר הזה...! אלא כך אמר לו: "אמר לי הקב"ה שאני מעמיד י"ב שבטים, עכשיו אני בן פ"ד שנים, ואם אין אני מעמידן עכשיו אימתי אני מעמידן?" (ב"ר, ע, יח). קל שבקלים לא אומר כך, אך יעקב, שנמצא בשעבוד ע"מ שיעקרו תולדותיו, ודאי שאומר כך. יעקב אומר זאת להוליד תולדות, וכמצב שהוא נמצא, שנאבק נגד עקירת תולדותיו, הלשון הזו ברורה.

8. השווה: "'וישב יעקב' - אמר ר' אלעזר: מה 'וישב יעקב'? - מלמד שחישב יעקב בדעתו, ואמר: כבר אמר הקב"ה לאברהם להיות בניו גרים, הרי אני הייתי גר עשרים שנה בבית לבן, משועבד בצאנו, וכיוון שראה שעשו הלך לעיר אחרת לגיור - אמר יעקב בזה יתקיים שעבוד ארבע-מאות שנה" (ח"ש וישב, מכת"י).

דאמר ר' פנחס, בשם ר' שמעון בר נחמן: מסורת היא, שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל" (ב"ר עג, ז).
 יוסף, שהוא המכה האחת-עשרה, מסמל את הגאולה העתידה, שבה נאמר: "ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו". משראה יעקב, שהכין את הדרך לפני בניו: עשרת המכות שבמצרים, והמכה האחרונה, הגאולה העתידה של אחרית-הימים, - אמר ללבן: שלחני.⁹

המטה

נשוב לחוזה השלישי של לבן ויעקב - שמירת הצאן תמורת "כל שה נקוד וטלוא". בנקודה זו חל מהפך מעניין ביחסי יעקב-לבן. במשך השנים הבאות מתרחשים דברים, שיוצאים מתחת ידי לבן, ומשנים את התמונה בהדרגתיות.

לבן, שזלזל בהסכם העבודה המגוחך שהציע יעקב, רואה איך אט-אט הולך ורבה צאן יעקב. במשך הזמן, חרף כל מאמציו של לבן להחליף את משכורתו עשרת מונים, מצליח יעקב להגדיל את רכושו - "ויפרץ האיש מאד מאד, ויהי לו צאן רבות, ושפחות ועבדים, וגמלים וחמרים". (בראשית ל, מג)

את מכת הממון חוטף לבן ממקל הלכנה "ויקח לו יקב מקל לבנה לח, ולוץ וערמון, ויפצל בהן פצלות..." (שם, לז). בעזרת מקל זה עושה יעקב את כל ההון - עתודים, נקודים וכו' - שהיו שכרו. כך ראו חז"ל את המקל, והשווהו למקל שהכה במצרים. כך מובא בילקו"ש על משה, כשמגיע לבית יתרו (ח"א קסח):

ויהי בהתפללו, ויבט ארצה, והנה מטה ספיר מוצב ארצה, והוא נטוע בתוך הגן. ויקרב אל המטה, והנה חקוק בו שם ה' אלקים צבא-ת, כתוב ומפורש על המטה. ויקרא בו ויתלשהו... הוא המטה הנברא בתבל מפעלות אלקים... ויהי בהגרש אדם מגן-עדן, ויקח את המטה בידו, ויגיע המטה עד נח, ויותר אל שם... אל-יד אברהם העברי; ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, וגם המטה... ויהי כברוח יעקב פדנה ארם, ויקחהו... ויתנו אל יוסף... ויהי אחרי מות יוסף, וישבו שרי-מצרים בית-יוסף, ויגיע המטה אל-יד רעואל המדיני, עד בא אשר לו

9. ראיה לדברינו ניתן להביא מילקו"ש, שם מנוסח מדרש זה כלשון אחרת: "ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנא' 'והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה'...". המדרש עצמו מדייק כלשונו, ודורש: "זרעו של עשו", כלומר - צאצאיו לעתיד לבוא, הם ימסרו ביד זרעו של יוסף.

המשפט, ויקחהו.

ושם (תשסג):

זה המטה, שהיה בידי יעקב אבינו, שנאמר: "כי במקלי עברתי", והוא היה ביד משה וביד אהרן... והוא היה ביד כל מלך ומלך מישראל, עד שחרב בית-המקדש.

אותו המטה, שמשמש את יעקב, כדי להציל את צאנו, ובכך ליצור סדק נוסף בחומת השעבוד המוחלט של לבן ביעקב - הוא המטה שמכה את פרעה עשר מכות (הפצלים הם שם-ה'!?).

מטה זה, שהיה ביד אברהם, משה, אהרן וכל מלך ומלך מישראל, מסמל את השלטון, החירות והחופש של עם-ישראל, בידו העצמה והכח. כשהוא בידיו של עם-ישראל הם נגאלים, וביד האומות - הם משועבדים.¹⁰

המרדף

מספר ימים לאחר בריחתו של יעקב, רודף לבן אחריו ומשיגו. מה רצה לבן להשיג, ברדיפה זו? האם חשב לבן, שלאחר שיעקב הצליח להשתחרר הוא יסכים לשוב ולהשתעבד לו?!

אם נתבונן בטיעוני לבן, נראה, כי הוא לא שת ליבו לציוריו, שקיבל אך בליל אמש מהקב"ה. לבן הוזהר, באופן חד-משמעי: "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע!" (לא, כד), אך לבן מתעלם מכך, שכן טיעונים כמו: "מה עשית? ותגנב את לבבי! ותנהג את בנתי כשביות-חרב! למה נחכאת לכרח, ותגנב אתי?!... עתה הסכלת עשו! יש לאל ידי לעשות עמכם רע!" (לא, כו-כח) לא נשמעים כדברים טובים. ולא עוד, אלא מעז עוד להוסיף: "ואלקי אביכם אמש אמר אלי לאמר: השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" (שם כט). כלומר: לבן מודע למשמעות הדיבור האלקי אליו, ובכל זאת הוא הולך לדבר עם יעקב, ולא סתם דיבורים, אלא איומים ממש - "לעשות עמכם רע".

מה, בעצם, בקש לבן? לכאורה, הוא מעלה מספר סיבות לרדיפתו אחר

10. על-פי השוואה זו, נוכל להבין מדרש תמוה על המטה: "המטה (של משה) משקלו ארבעים סאה" (שמו"ר ת, ג). לכאורה לא ברור מהיכן למדו חז"ל משקל כה כבד למטה. כמובן, שיש בדבר סוד עמוק (ארבעים סאה, כמקווה טהרה), אך לפשטם של דברים, ניתן לומר, שאם זהו המטה שהציב יעקב, חייבים אנו לומר שהיה גדול מאד. על המטה להראות למרוק, ולגרום לצאן להרחע בבהלה לאחוריהם, וברור, אם כן, ששיעורו רב. אין ספק, שמשקל ארבעים סאה הולם מטה שכזה.

יעקב, אך בעיון ניתן לראות, כי אף לא אחת מהם מהווה שיקול רציני. שילוח יעקב "בשמחה, בשרים, בתף ובכנור" (לא, כז) לא מצדיק כזו רדיפה להוטה אחריו, וכל-שכן איומים כאלו. כך גם נשיקת בני לבן ובנותיו. אף טענתו, כאילו יעקב נהג את בנותיו "כשביות חרב" מציגה את לבן כתמים, שהרי עד לפני מספר ימים, נכריות נחשבו לו, כי מכרם, ויאכל גם אכול את כספן. גם הטיעון, שנראה במבט ראשון כעקרוני: "למה גנבת את אלהי" - נדחק לשולי דבריו של לבן, ולא מהווה טענה עיקרית. אכן, לאחר שנוכח לבן לדעת כי יעקב לא גנב את תרפיו, הוא שב ומציג את מערכת הטיעונים הרופפת, כאומר: "אמנם האשמתך בגניבת התרפים, אך לא זה המניע העיקרי למעשי".

כדי להבין את מעשיו של לבן, נזכור כי לבן היה מנחש, כפי שהוא עצמו מעיד: "נחשתי, ויברכני ה' בגללך" (ל, כז). בתקופה מאוחרת יותר נתקל גם עם-ישראל במנחש - בלעם. לאחר שאפסו סיכויי העמים להשמיד את ישראל בכח, הם מנסים את כוחם בכישוף. כלומר, לבן כבלעם - מכשף.

חז"ל מרבים להשוות את שני המכשפים: "הוא בעור, הוא כושן רשעתיים (מלך ארם נהרים), הוא לבן הארמי" (סנהדרין קה.). כן גם מצינו בזהר (ח"א קסו:): "לבן הארמי... חרש בחרשין ורכ בקוסמין, ואבוהי דבעור הווי".¹¹

כך נוכל להבין את מטרת המרדף. לבן אכן רצה לקלל את יעקב, מעין קללת בלעם את ישראל.¹² כך יש להבין את המשפט "יש לאל ידי לעשות עמכם רע".

גם אצל לבן, כפי שארע לבלעם - "לא תאר את העם כי ברוך הוא" (במדבר כב, יב) - שם הקב"ה חכה בפיו, ומזהירו: "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע" (לא, כד). אם כן, אין המשמעות של "פן תדבר", כדיבור בעלמא, איסור לנזוף ביעקב ולדבר אל יעקב דברים קשים; דבר זה הותר ללבן. האיסור היה לפגוע ביעקב כדיבור - פן תקלל. לבן, שנפגע בצורה עמוקה על-ידי יעקב, שהפר את מזימתו, זכה ברכוש גדול, פרה ורבה בארצו והצליח לברוח מידיו - לא מתייאש. הוא

11. אם נשים לב כי "פתורה אשר על הנהר" נמצאת באזור חרן, שגם היא על הנהר (עי' לא, כא), נבין את דברי הזהר (ח"א קלג:): "'קדמה אל ארץ קדם'... ומההיא ארץ קדם נפקו לבן ובעור ובלעם בנו, וכולהו חרשי".

12. "לבן לא רדף בתריה ויעקב... אלא למקטליה בפומיה (-לקללו)" (זהר ח"א קסז.).

ממשיך בנסיונותיו לעקור את הכל. אם לא במעשה - כדיבור. הוא רודף אחרי יעקב כדי לקללו - "אולי אוכל נכה בו, ואגרשנו מן הארץ" (במדבר כב, ו).

אך כאן מתערבת ההשגחה האלקית, ומזהירה אותו - עד כאן! נסית את כל האפשרויות. כאן עליך להודות בכשלונך, ולסגת. כך אנו מוצאים, בלבן, תבנית של שונאי ישראל ועוקריהם במשך הדורות. נוסף על דברי המדרש ונאמר: הוא לבן, הוא פרעה, הוא בלעם...

סיום הסיפור מזכיר אף הוא את סיפורו של בלעם, שבא לקלל ונמצא מברך: "לקב איבי לקחתך, והנה ברכת ברך" (שם כד, י). כך גם לבן, כפי שמופיע בסוף הפרשה, מקבל עליו את הדין - "וישכם לבן בבקר, וינשק לבניו ולבנותיו, ויברך אתהם, וילך, וישב לבן למקמו" (בראשית לא, נה).

לאור דברים אלו נוכל להבין את סיפור גניבת התרפים על-ידי רחל. רבנו בחיי מסביר: ולכן גנבה אותם, כדי שלא יגלו לאביה, אם ישאל בהם, כי בורח יעקב. רחל רוצה למנוע מלבן לגלות את בריחת יעקב על-ידי התרפים, ולכן גונבת אותם. אכן, ללבן נודע הכל רק איש מפי איש - "ויגד ללבן... כי ברח יעקב" (שם, כב). אך אנו נאמר, שגניבת התרפים שימשה מטרה נוספת: למנוע מלבן לקלל את יעקב. רחל חוזה את הצעד הבא של אביה, מרדף על-מנת לקלל, וגונבת לו את כלי הכישוף שלו. 13

הברית

לפני לכתו אל מקומו, לאחר שהבין שהפסיד בכל המערכות, כורת לבן עם יעקב ברית. בנאומו, בסוף הפרשה, מתאר יעקב באריכות את תנאי עבודתו, אך לבן כלל לא שם לב לדברי יעקב. מחשבותיו נתונות רק למשפט הראשון בדברי יעקב: "כי מששת את כל כלי, מה מצאת מכל כלי ביתך? שים כה נגד אחי ואחיך, ויוכיחו בין שנינו" (שם, לז). לבן עונה בהתאם: "מה מצאתי מכל כלי ביתך?! הלא - הבנות בנתי,

---

13. כך יש להבין את העונש החמור שמטיל יעקב על גונב התרפים: "עם אשר חמצא את אלהיך לא יחיה" (שם, לב). כמובן שיעקב לא יחייב אדם מיחה על גניבה כעלמא. אך כאשר הרכוש הנגנב הוא תרפים, כלי כישוף וניחוש, המוגדרים בתורה כתועבה, אומר יעקב: אדם מכני-ביחי, המשתמש בתרפים - ראוי לו שלא יחיה.

והבנים בני, והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי הוא!" . כאן מבין לבן, שאפסו סיכוייו לעקור. "ולבנתי - מה אעשה לאלה היום, או לבניהן אשר ילדו" (שם, מא). מיד כשהוא מבין זאת, הוא אומר: "ועתה לכה ונכרתה ברית" (שם, מד).

תוכן הברית, שכורת לבן עם יעקב, היא "אם תענה את בנתי, ואם תקח נשים על בנתי - אין איש עמנו" (שם, נ). למילה "עינני" מספר הוראות. הפירוש הפשוט והמצוי הוא סבל ודיכוי. פירוש נוסף הוא אונס, כבמעשה דינה - "וישכב אתה ויענה", וכבמעשה אמנון ותמר - "ויענה וישכב עמה". חז"ל העדיפו לפרש את העינני בפרשתנו בצורה שונה. במסכת יומא (עז.) מביאים חז"ל את הפסוק "אם תענה את בנתי", כמקור לקביעה, שאיסור תשמיש המיטה הוא אחד מהעינניים ביום-הכיפורים. העינני נתפס בעיניהם כמניעת התשמיש. ואכן כך מפרש רש"י בפרשה: "'אם תענה את בנתי' - למנוע מהן עונת תשמיש". כאשר לבן מבין את טעותו, ורואה כיצד נכשלו כל נסיונותיו, נופלים מאליהם כל תכונותיו למחית זכר יעקב. במעשה הברית (ובברכה שנלווית אליה) מראה לבן כי הוא הבין את המסר. הוא נוכח לדעת כי דווקא הבנות בנותי, הן שהביאו לפריחת יעקב, ונכנע לעובדות. כעת מבין לבן, שיעקב כבר לא תחת שליטתו. מעשיו נמסרו לידי ההשגחה העליונה, כשמזימותיו ונכליו שימשו כלי-עזר כנגדו. בברית הוא מודה על האמת: אכן, צדקת ממני. 14

14. פסוקים מ"ז-נ"ג, פסוקי-הברית, מעוררים מספר תמיהות.

בפסוק מ"ח מדבר לבן: ויאמר לבן: הגל הזה ער ביני ובינך היום, על כן קרא שמו 'גלעד'.

והמצפה אשר אמר: יצף ה' ביני ובינך, כי נסתר איש מרעהו.

אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי, אין איש עמנו. ראה, אלהים

עד ביני ובינך.

ושוכ בפסוק נ"א מדבר לבן: ויאמר לבן ליעקב: הנה הגל הזה והנה המצבה... אם אני לא אעבר

אליך את הגל הזה, ואם אתה לא תעבר אלי... אלהי אברהם ואלהי

נחור ישפטו בינינו, אלהי אביהם.

נמצא כי לבן מדבר פעמיים: "ויאמר לבן", ללא כל דיבור של יעקב, המפריד בין הדיבורים,

ככלל דו-שיח. לכן נראה, שהפסוק "והמצפה אשר אמר: יצף ה' - ..." הם דברי יעקב, המובלעים

בתוך דברי לבן. אסמכתא לכך ניתן לראות משם הוי-ה בו מדבר יעקב, לעומת לבן, המדבר כשם

אלהי נחור. התנאי הוא, אם כן, תנאו של יעקב, שיצף ה' ביניהם. יעקב, שעדיין חושש מלבן,

משיעו בשם ה' "כי נסתר איש מרעהו". רק אחר-כך מזכיר זאת לבן בדבריו, באמרו: "אם אני לא

אעבר אליך, ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה"

שינוי קיצוני חל בהשקפתו של לבן. מעתה הוא מודה בקיומו של עם ישראל. בקשתו של זה שרצה לעקור, שלא למנוע תשמיש מבנותיו, מובנת ביותר. לבן מבין, שעל אפו ועל חמתו, עם ישראל יצא מיעקב, וכל שנתר לו הוא לבקש שהמשך יהיה ממנו, ועל זה כריתת הברית. כך נוכל להבין גם את בקשתו מיעקב, שלא יקח נשים נוספות על בנותיו.

לעומת פרעה וכל חילו שאבדו בים-סוף, ולעומת בלעם בן בעור, שנהרג בחרבם של ישראל ("ואת בלעם בן בעור הקסם הרגו בני ישראל בחרב" (יהושע יג, כא) לא מצינו עונש ללבן על מעלליו. "יציאת מצרים" של יעקב לא מסתיימת בנפילת חומות הים על לבן, ואף לא במלחמה. ההבדל ברור: לבן חדל מרדיפותיו אחר יעקב, בניגוד לפרעה ולבלעם. שני האחרונים המרו את הציווי האלקי שקיבלו, לבן, בסופו של דבר, מכיר בערכו של יעקב בפרט ושל עם ישראל בכלל. הוא אף כורת עימו ברית. לבן "מודה ועוזב".

מאבקו של לבן ביעקב מגיע לסיומו, בניצחונו המוחלט של יעקב. מעבד נרצע הוא מצליח להפוך לבעל רכוש רב ומשפחה גדולה, המטילה חתת-אלקים על כל הארץ. מזימות לבן, שביקש לעקור את הכל, נתבטלו אחת לאחת. יעקב יוצא מחרן ביד חזקה ובזרוע נטויה, מאפילה לאורה, מגלות לגאולה, מעבדות לחרות.

"כי שרית עם אלקים ועם אנשים - ותוכל"